

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.2.53](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.53)

УДК 332.135:339.92

I. Р. Тимечко,

к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім МІ Долишнього НАН України»

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ В ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ІНСТРУМЕНТИ УЧАСТІ

Iryna Tymechko

candidate of economic sciences, senior scientific researcher,

SI "Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine"

CIVIL PARTICIPATION IN DECISION-MAKING AT THE LEVEL OF TERRITORIAL COMMUNITIES: INSTRUMENTS OF PARTICIPATION

В статті представлено результати дослідження механізмів громадської участі у прийнятті рішень на рівні територіальних громад. Обґрунтовано необхідність впровадження інструментів громадської участі у прийнятті рішень на рівні територіальних громад України. Здійснено аналіз механізмів громадської участі за двома напрямками: правове забезпечення впровадження інструментів громадської участі та рівень впровадження інструментів громадської участі на рівні територіальних громад Карпатського регіону. Доведено, що найбільш впроваджуються інструменти е-демократії, що зумовлено значним фінансовим забезпеченням. Виявлено низький рівень створення органів самоорганізації населення та застосування інструментів громадського контролю. Зазначено, що громадські та благодійні організації є активними в залученні додаткових ресурсів для вирішення завдань розвитку територіальних громад. Відзначено важливість участі молоді в процесах життєдіяльності територіальних громад через формування молодіжних рад, просторів, центрів тощо. Зроблено узагальнені висновки щодо рівня впровадження інструментів громадської участі на рівні територіальних громад.

The paper presents the results of the research of the mechanisms of civil participation in decision-making at the level of territorial communities. The need to introduce the instruments of civil participation in decision-making at the level of territorial communities of Ukraine is emphasized. The Council of Europe's typology of the levels of civil participation is outlined: information, consultation, dialogue and partnership. The mechanisms of civil participation are analyzed along two directions: legal provision of civil participation instruments' introduction and civil participation instruments' introduction at the level of Carpathian region's territorial communities. The following instruments stipulated by Ukrainian law are identified at the first stage of research: local elections, local referendum, general meeting of citizens, community associations, public hearings, local initiatives, public expertise, public consultation, public councils, youth councils, communications from citizens, electronic petitions, interviews, community liaison offices, requests for public information, consulting and advisory bodies, public budget, public control, development projects and programs competition, participation in competition commissions and committees. The condition of introduction of civil participation instruments in decision-making at the level of

territorial communities is examined. The author proves that the instruments of e-democracy are those the most applied due to significant financial maintenance. The level of creation of communities' associations as the mechanism to receive funds from local budget regularly in order to solve various problems of the territory and apply the instruments of public control is found to be low. The importance of participation of youth in the processes of territorial communities' living activity through forming of youth councils, spaces, centers, etc is emphasized. The paper shows that public and charity organizations actively attract additional financial resources to accomplish the tasks of territorial communities' development. General conclusions on the level of introduction of the instruments of civil participation at the level of territorial communities are made.

В статті представлені результати дослідження механізмів участі общественности в прийнятті рішень на рівні територіальних громад. Обґрунтовано необхідність реалізації інструментів участі общественности в прийнятті рішень на рівні територіальних громад України, механізми участі общественности в двох напрямках: правове супроводження впровадження інструментів Участи і рівень реалізації інструментів участі общественности в територіальних громадах Карпатського регіону. Доказано, що найбільше реалізуємими інструментами являються е-демократи, завдяки значительному фінансовому забезпеченню. Виявлен низкий рівень створення органів народонаселення і застосування інструментів общественного контролю. Відзначається, що общественні і благодійні організації активно приваковують додаткові ресурси для рішення проблем розвитку територіальних громад. Важливість участі молодіжжі в процесах життя територіальних громад шляхом формування молодіжних рад, простор Центри і т.д. Сделані обобщенні висновки об рівні реалізації інструментів участі общественности на рівні місцевих громад.

Ключові слова: територіальна громада; громадська участь; інструменти громадської участі; місцева самоврядування; прийняття рішень.

Key words: territorial community; civil participation; instruments of civil participation; local governance; decision-making.

Ключевые слова: территориальное сообщество; участие общественности; инструменты участия общественности; местное самоуправление; принятие решений.

Постановка проблеми. Україна ще в 1995 році набула членства у Раді Європи з метою більшої євроінтеграції задля збереження та втілення спільних ідеалів і принципів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу. Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини. “Добре місцева і регіональна врядування” є суспільною цінністю, яку усі країни-члени Ради Європи бажають досягти задля забезпечення добробуту своїх громадян. В широкому розумінні цей термін означає демократичне, відповідальне, ефективне, прозоре та підзвітне управління на місцевому і регіональному рівнях. Рада Європи поєднала типологію рівнів участі громади із циклом етапів прийняття політичних рішень, і представила матрицю із запропонованими інструментами залучення для кожного з етапів/рівнів участі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом, існує чотири рівні громадської участі (вертикаль, знизу-нагору: від найслабшого до найсильнішого)[1]: Інформація, Консультація, Діалог і Партнерство, які можуть відбуватися протягом 6 етапів в прийнятті політичних рішень (горизонталь, зліва-направо: від початкового до кінцевого): Розробка порядку денного, Підготовка документів, Рішення, Виконання, Моніторинг, Перегляд.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація інструментів громадської участі та рівень їх впровадження та використання на рівні територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Аналіз механізмів громадської участі на рівні територіальних громад здійснювався за наступними напрямками:

1. Огляд нормативно-правових документів, що регулюють впровадження інструментів громадської участі;
2. Дослідження впровадження інструментів громадської участі територіальними громадами до і після об'єднання.

На першому етапі, у результаті аналізу було ідентифіковано наступні інструменти, які передбачені нормативно-правовими актами різних рівнів: місцеві вибори, місцевий референдум, загальні збори громадян,

органи самоорганізації населення, громадські слухання, місцеві ініціативи, громадська експертиза, консультації з громадськістю, громадські ради, молодіжні ради, звернення громадян, електронні петиції, особистий прийом, громадські приймальні, запит на публічну інформацію, консультативно-дорадчі органи, громадський бюджет, громадський контроль, конкурс проектів та програм розвитку, участь у конкурсних комісіях та комітетах.

Згідно з Конституцією України (стаття 69) народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Саме виборча фреквенція фіксує участь громадян у голосуванні та визначає ступінь реальної активності та впливу на діяльність інституційних і персоніфікованих суб'єктів. В Україні спостерігаються позитивні тенденції виборчої фреквенції на місцевому рівні(рис.1), масштаб та статистика виборчих зловживань порівняно з попередніми виборами зменшилася.

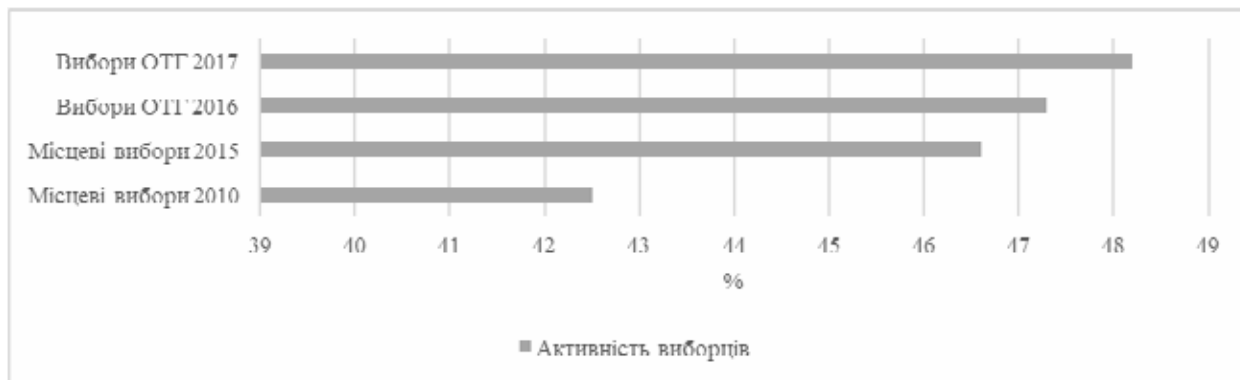

Рис. 1. Виборча фреквенція на місцевому рівні в Україні, 2010-2017рр, % [2]

Загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності. Для того, щоб загальні збори були легітимними, потрібно, щоб на збори прийшло 50 % + 1 від членів громади на відповідній території.

Громадські слухання – найбільш поширений механізм місцевої демократії у більшості демократичних країн. Необхідність проведення громадських слухань найчастіше виникає, якщо: рішення, що його готує місцева влада, непопулярне і може викликати соціальну напругу; питання /проект має кілька альтернативних рішень; питання досить складне й немає очевидних рішень; існує певне протистояння між органами влади та деякою групою територіальної громади. Українська практика показує, що врегулювання процедури проведення слухань може бути здійснено як статутом громади, так і окремим положенням. Законом встановлено, що громадські слухання мають відбуватися не рідше одного разу на рік [3]. Проте, результати дослідження громадської участі ОТГ Карпатського регіону показують, що до об'єднання тільки в 67,7 % територіальних громадах застосовували інструмент громадські слухання, а після об'єднання в 92,9% ОТГ. Порядок проведення громадських слухань визначається Статутом територіальної громади.

Місцева ініціатива – це можливість бути почутими, можливість донести проблему до депутатів місцевих рад та показати громаді, яку позицію займає місцева влада щодо порушеної проблеми. Важливість цього механізму громадської участі полягає в тому, що вона дає право територіальній громаді ініціювати розгляд у місцевій раді будь-якого питання, що відноситься до її компетенції, яке є важливим для громади, але яке не виноситься на розгляд ради через небажання це зробити міським головою чи депутатами ради. Порядок, встановлений представницьким органом місцевого самоврядування або Статутом територіальної громади. За результатами дослідження об'єднань територіальних громад Карпатського регіону в міських об'єднань територіальних громад найбільш застосовуються вище зазначені інструменти громадської участі в порівнянні з сільськими та селищними.

В разі, коли місцева влада навіть після застосування усіх згаданих інструментів (загальні збори, громадські слухання, місцеві ініціативи) не ухвалює потрібних громаді рішень, то далі можливий або місцевий референдум, або обрання на виборах іншої місцевої влади.

Однак, місцевий референдум як спосіб прийняття громадянами України рішень з важливих питань місцевого значення немає правового забезпечення, оскільки Закон України 1286-12 «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» втратив чинність. Закон України «Про всеукраїнський референдум» №5475-VI визнаний неконституційним та втратив чинність [4]. Досвід країн Європи свідчить про регулювання місцевих референдумів на різних законодавчих рівнях. Цікавим є досвід Швейцарії, де рішення про витрати; про ставки податку в межах громади; впровадження нових податків; про придбання, обмін або продаж землі громади; надання дозволу на будівництво проводять через фінансові референдуми та збори в громаді.

Громадяни України мають право звернутися до органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій незалежно від форм власності, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення [5]. Для місцевої влади, чим більше людей засвідчить підтримку звернення, тим воно буде більш пріоритетним. До прикладу петиція, після того, як набере необхідну кількість підтримки, орган місцевого самоврядування зобов'язаний подати на розгляд на засіданні виконавчого комітету, постійної депутатської комісії чи сесії ради. Слід зауважити, що кількість підтримки встановлюється статутом територіальної громади.

Наприклад, у Львові прописано в Статуті не менше 500, а в Ужгороді не зазначено в Статуті петиції як інструмент громадської участі, та все ж в багатьох Статутах ОТГ не прописано необхідна кількість підтримки.

Консультації з громадськістю (громадські консультації) це відкритий процес діалогу влади з мешканцями, що має на меті прийняття владою оптимальних рішень щодо суспільно важливих справ. Консультації з громадськістю проводяться й громадськими радами у формі публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Визначено наступні принципи консультацій: добрі наміри, консультації проводяться в дусі громадського діалогу. Сторони слухають один одного, демонструючи бажання зрозуміти відмінні позиції; координація, консультації повинні мати господаря, що за них відповідає як у політичному, так і в організаційному сенсі. Вони повинні бути належним чином зафіксовані у структурі адміністрації; доступність, кожен зацікавлений темою повинен мати змогу дізнатися про консультації та висловити під час них свою думку; прозорість, інформація про мету, правила, процедуру і результат консультацій має бути загальнодоступною. Має бути зрозуміло, хто які погляди представляє; право на відповідь, кожен, хто висловить свою думку, має право на змістовну відповідь в розумні терміни, проте це не виключає узагальнених відповідей; передбачуваність, консультації слід проводити від початку законодавчого процесу. Їх слід проводити відповідно до плану і на підставі зрозумілих правил; повага до спільного блага, хоча окремі учасники консультацій мають право представляти свій партикулярний інтерес, кінцеві рішення, що будуть прийняті в результаті проведених консультацій, повинні відображати загальний інтерес і спільне благо.

Результати дослідження застосування інструментів громадської участі ОТГ Карпатського регіону ДО і ПСЛЯ об'єднання вказують на значний вплив електронної демократії та програмної підтримки, а саме на збільшення кількості ОТГ Карпатського регіону, що застосовують наступні інструменти: громадський бюджет, електронні петиції, електронні консультації з громадськістю, місцеві ініціативи тощо.

Електронна демократія – це форма демократії, за якої громадяни та бізнес беруть участь в управлінні державою та місцевому самоврядуванні за допомогою електронних (онлайн) інструментів та сервісів і виступають повноцінними партнерами у формуванні народного порядку денного, що стає основою політики. Серед таких інструментів – ті, що максимально відповідають часу, потребам та запиту громадян. Це, наприклад, мобільні додатки замість паперових звернень чи телефонного зв'язку, комунікаційні платформи замість запитів, портали, що працюють за принципом “єдиного вікна” замість десятків посилок на різноманітні державні сервіси у сфері е-демократії та інше.

У 2016 році в Україні розроблено та схвалено Концепцію розвитку системи електронних послуг в Україні. Сьогодні в Україні на національному та місцевому рівнях вже використовуються такі інструменти: електронні петиції, громадський бюджет, різні форми електронних консультацій, електронні голосування та інші послуги. До прикладу, до середини 2018 року українці ініціювали через Єдину систему місцевих петицій понад 12 тисяч петицій до місцевої влади. До системи приєдналися понад 170 громад. Втім, впродовж останніх років Україна щодо розвитку електронного урядування (E-Government Development Index) відстає посеред інших європейських держав (рис. 2).

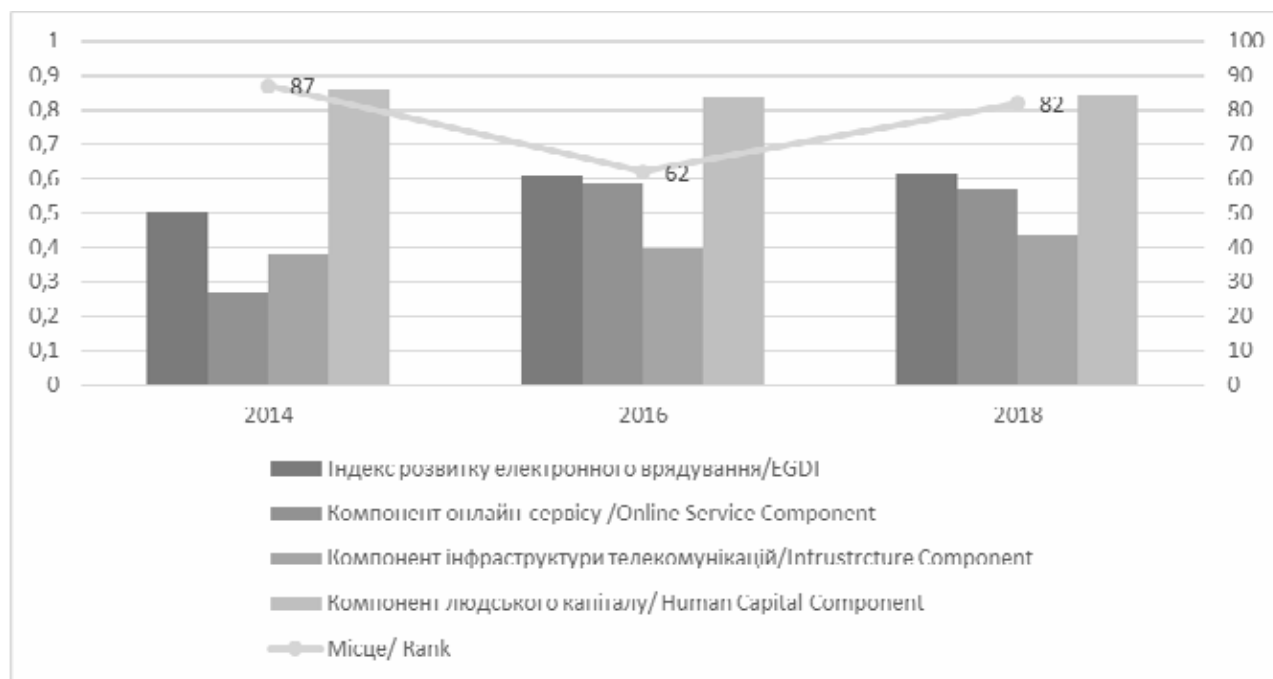

Рис. 2. Україна за індексом розвитку електронного урядування (E-Government Development Index EGDI), 2014-2018рр.

Сьогодні найбільш розвиненими інструментами е-демократії в Україні є електронні петиції та громадські бюджети. Допомога українським містам та об'єднаним територіальним громадам України у запровадженні громадських бюджетів здійснюється, зокрема, у рамках проектів.

Делегувати частину повноважень органів місцевого самоврядування безпосередньо організованій частині громади, керуючись принципом субсидіарності – суть ідеї створення органів самоорганізації населення. Саме в такий спосіб органи місцевого самоврядування можуть частково звільнитися від поточного вирішення дрібних проблем, які значно швидше і ефективніше може вирішити сама громада. Органи самоорганізації населення як форма участі громадян у місцевому самоврядуванні ще не набули широкої популярності в Україні. За результатами спільних досліджень з вченими ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» щодо використання інструментів громадської участі ОТГ Карпатського регіону формування органів самоорганізації населення до об'єднання територіальних громад відбувалось тільки у 12,9% з них (див. рис.3), хоча Закон України «Про органи самоорганізації населення» чинний з 2001 року.

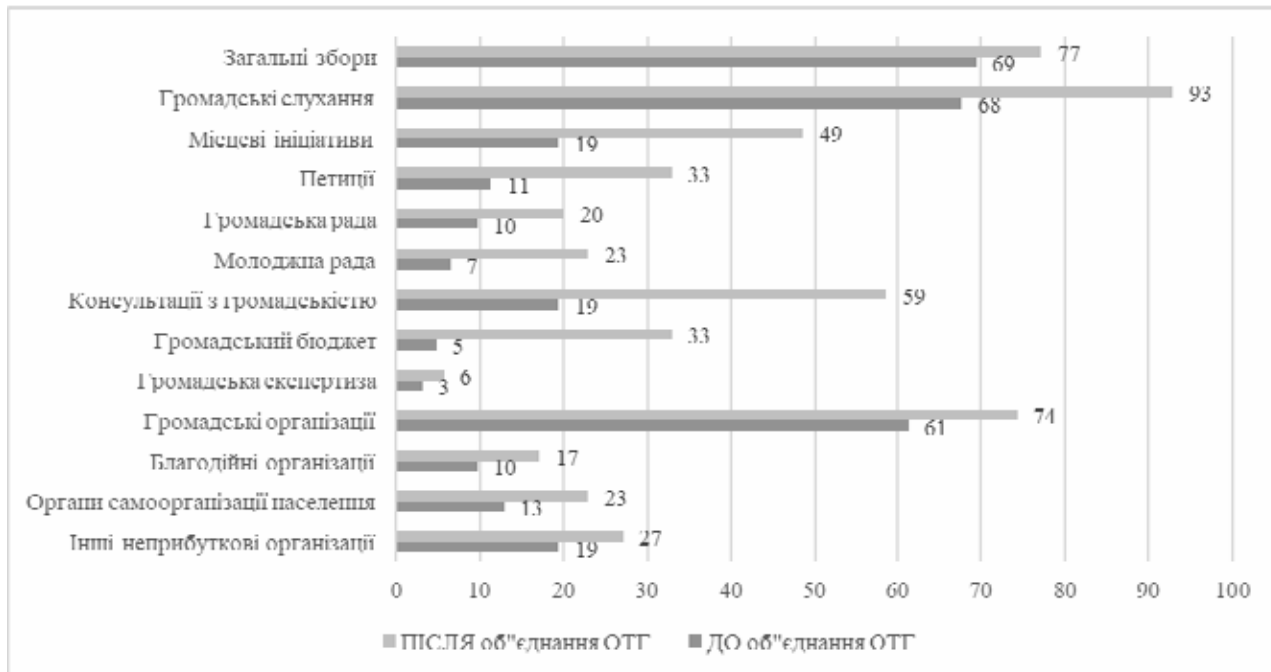

Рис. 3. Використання інструментів громадської участі ОТГ Карпатського регіону ДО і ПІСЛЯ об'єднання, %

Органи самоорганізації населення можна створювати на будь-якій території [6] – багатоповерховий будинок (будинковий комітет), двір (дворовий комітет), квартал (квартальний комітет), вулиця (вуличний комітет), сукупність вулиць, мікрорайон та навіть населений пункт (мікрорайонний, районний комітет тощо). Орган самоорганізації може подавати регулярні пропозиції в бюджет, в усі програми, а також отримувати бюджетне фінансування для діяльності на власній території на постійній основі. Для того, щоб створити орган самоорганізації, доцільно провести загальні збори та розпочати створення органу самоорганізації. Водночас на загальних зборах також можна проголосувати за звернення до місцевої ради про виділення коштів на вирішення певних питань. Таким чином, орган самоорганізації населення є механізмом отримання коштів із місцевого бюджету на регулярній основі для вирішення різних питань на цій території.

Основними завданнями органів самоорганізації населення є: участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм; створення умов для участі мешканців у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг.

Громадська експертиза є складовою механізму демократичного управління, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів місцевого самоврядування, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання значущих проблем для їх врахування у своїй роботі. Громадська рада або інший консультативно-дорадчий орган утворений при органах місцевого самоврядування може проводити громадську експертизу діяльності органу місцевого самоврядування при якому утворена. Доцільно зауважити, що в умовах децентралізації за результатами дослідження тільки в 2 ОТГ Карпатського регіону з 70 опитаних почали застосовувати інструмент громадська експертиза після об'єднання територіальних громад, водночас в 14 ОТГ є громадські ради, в 16 ОТГ є молодіжні ради і в 52 ОТГ громадські організації. Проте, інструмент громадської експертизи застосовується тільки в 4 опитаних ОТГ Карпатського регіону.

З метою встановлення пріоритетів інтересів жителів територіальних громад доцільно застосовувати консультативні механізми, зокрема формування рад спеціальних груп населення. В Європі поширені молодіжна рада (Фінляндія, Бельгія), рада для людей з обмеженими фізичними можливостями та людей похилого віку (Фінляндія), рада старших громадян (Данія).

Важливо участь молоді в процесах життєдіяльності територіальної громади. Сьогодні, в Україні необхідно підвищити рівень молоді як суспільно активних громадян, здатних до життя у самоорганізованій громаді та суспільстві. Одним з напрямів участі молоді є створення молодіжного центру/молодіжного простору,

що зосереджував би необхідні для молоді послуги, можливості проведення вільного часу та всебічного розвитку. Координаційний орган такого центру/простору може бути комунальною установою, приватною структурою, громадським об'єднанням, але коло функцій одне й те саме. З 2016 року в Україні формуються молодіжні ради як консультативно-дорадчий орган на місцевому рівні, бо до цього молодіжні ради здебільшого функціонували як громадські організації або ж як тимчасовий консультативний, дорадчий орган при відповідних органах влади.

Громадські та благодійні організації є активними й в залученні додаткових фінансових ресурсів для розвитку ОТГ. В Україні функціонує прозора автоматизована система «Он-лайн будинок юстиції», що забезпечує отримання послуг без контакту з представниками влади, а саме здійснити державну реєстрацію громадської організації зі статусом юридичної особи. За результатами дослідження у 75% вивчених ОТГ Карпатського регіону (з 70 ОТГ) на території ОТГ є громадські організації, а в більше ніж половини функціонували громадські організації до об'єднання. Громадські організації як форма громадської участі на місцевому рівні були і є поширені у всіх областях Карпатського регіону. Для територіальних громад, що першими об'єднались в 2015 році характерним є наявність громадських організацій, в порівнянні з об'єднаннями 2016 та 2017 років. Звичайно, громадські організації могли впливати на процес об'єднання враховуючи вигоди, які могли отримати об'єднані територіальні громади через грантову підтримку. Та слід зауважити, що в Україні, тільки 3,8% населення є членами громадських організацій України [7], водночас в Фінляндії 75% населення є членом хоча б одної громадської організації.

Висновки. Аналіз нормативно-правових документів щодо інструментів громадської участі та механізмів їх впровадження, результати проведеного соціологічного дослідження щодо впровадження інструментів громадської участі на рівні об'єднаних територіальних громад та вивчення офіційних інтернет-порталів відповідних об'єднаних територіальних громад дозволили виявити наступне:

1. Відсутність або недосконалість механізмів застосування інструментів громадської участі зокрема, місцевий референдум, що призводить до непрозорості процесу прийняття рішення органами місцевого самоврядування та нівелювання можливості впливу громадськості на процес прийняття рішення;
2. Проблема ресурсного забезпечення реалізації інструментів громадської участі та інформування жителів

3. Недостатність фінансових ресурсів організація залучення жителів додатково не оплачується і не передбачено посадовими інструкціями; здебільшого впровадження інструментів громадської участі відбувається за грантової підтримки;
4. Низький рівень створення органів самоорганізації населення на рівні об'єднаних територіальних громад

формування органів самоорганізації населення створює можливість утворення постійного представницького органу для жителів певної території, що є дуже перспективним для безпосередньої участі жителів у розв'язанні питань місцевого значення та створює умови розвитку локальних спільнот, але лише за умови ефективної діяльності.

5. Низький рівень застосування громадської експертизи як ефективного інструменту громадського контролю

6. Реалізація електронних процедур не передбачає реального обговорення та досягнення порозуміння, що перетворює їх на механізм інформування

7. Високий рівень недовіри та апатії жителів у питанні громадської участі низька поінформованість жителів, відсутність відповідальності за прийняті рішення на рівні територіальної громади, негативний досвід участі та розчарованість в інструментах залучення;

8. Низька обізнаність жителів з питань управління та громадської участі нерозуміння сфер відповідальності управлінців різного рівня, незнання своїх прав та обов'язків, активним жителям – членам територіальних громад бракує знань з питань громадської участі;

9. Найбільший вплив на процес прийняття стратегічних рішень мають представники громадянського суспільства та активні мешканці за умови особистого знайомства з представниками органів місцевого самоврядування, позитивного досвіду попередньої співпраці, особистих рекомендацій від інших.

10. Необхідність публічності та прозорості взаємодії представників органів місцевого самоврядування та представників громадськості є важливим чинником мотивації представників органів місцевого самоврядування до залучення жителів та взаємодії з представниками громадянського суспільства.

Виходячи з вищезазначеного пропонуємо наступне:

1. Удосконалити законодавство з питань застосування інструментів громадської участі, зокрема щодо місцевого референдуму та органів самоорганізації населення.

2. Визначити правила застосування інструментів громадської участі на місцевому рівні у Статутах та відповідних Положеннях об'єднаних територіальних громад.

3. Формувати та реалізовувати державну інформаційно-просвітницьку політику у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства та громадської участі у вирішенні питань місцевого, регіонального та загальнодержавного значення.

4. Створити Єдину платформу електронної демократії, яка об'єднає наявні інструменти е-демократії, стане майданчиком для застосування різних форм громадської участі в процесах прийняття рішень та надасть можливість жителям територіальних громад самоорганізовуватися навколо вирішення актуальних питань розвитку громад.

5. Організувати доступ організацій громадянського суспільства до державної фінансової підтримки.

6. Розробляти та реалізовувати регіональні та місцеві цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства. Залучати громадськість до формування та реалізації державної політики і вирішення питань місцевого значення. Створювати дорадчі органи з питань сприяння розвитку громадянського суспільства.

Бібліографічний список.

1. INGOs of the Council of Europe. Code of good practice for civil participation in the decision-making process. 2009. URL: <https://rm.coe.int/16802eed5c> (дата звернення: 15.11.2018).
2. Opora. Local elections. 2015. URL: <https://www.oporaua.org/>
3. Верховна рада. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» 280/97-ВР. 1997. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 20.11.2018)
4. Конституційний суд України. 2018. Рішення. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/42239/response/94128/attach/2/4066.pdf?fbclid=IwAR0U0reyN5Ci_1L1A9BgmB-eo0uhe2rOMd3ZuPx4cJstDnSddhC_MFn6J5c (дата звернення: 28.12.2018)
5. Верховна Рада. Закон України «Про звернення громадян». 1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр/> (дата звернення: 26.11.2018)
6. Верховна Рада. Закон України «Про органи самоорганізації». 2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>
7. Мостовая Ю., Рахманин С. Кровотечение. Почему украинцы покидают свою страну. 2017. URL: <https://zn.ua/project/emigration/> (дата звернення: 20.05.2018)

References.

1. INGOs of the Council of Europe (2009), “Code of good practice for civil participation in the decision-making process”, available at: <https://rm.coe.int/16802eed5c> (Accessed 10 Feb 2019)
2. Opora (2015), “Local elections”, available at: <https://www.oporaua.org/> (Accessed 10 Feb 2019).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine “On local government in Ukraine”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (Accessed 10 Feb 2019).
4. Constitutional Court of Ukraine (2018), “Solution”, available at: https://dostup.pravda.com.ua/request/42239/response/94128/attach/2/4066.pdf?fbclid=IwAR0U0reyN5Ci_1L1A9BgmB-eo0uhe2rOMd3ZuPx4cJstDnSddhC_MFn6J5c (Accessed 10 Feb 2019).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “On appeals of citizens”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр/> (Accessed 10 Feb 2019).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine “On the bodies of self-organization”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> (Accessed 17.12.2018)
7. Mostovaya, Y. and Rahmanin, S. (2017), “Bleeding. Why Ukrainians leave their country”, available at: <https://zn.ua/project/emigration/> (Accessed 10 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.